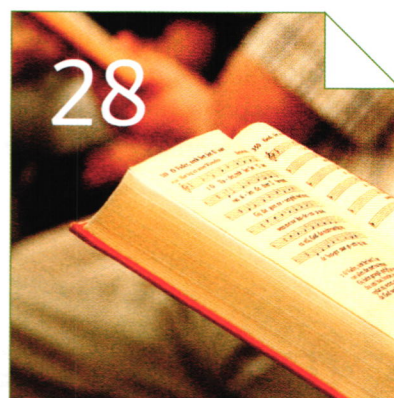

JULI/AUGUSTUS 2016 – NUMMER 1072 – JAARGANG 93

Ouderlingen {blad} voor Pastoraat en Gemeenteopbouw

Thema:
Rituelen

- 4 Rituelen en geloofscommunicatie**
Geloofscommunicatie kan niet zonder rituelen en symbolen. Ter inleiding – JAAP DE LANGE
- 7 Het belang van rituelen**
Verschillende functies van rituelen en hun waarde voor geloven – NICO RIEMERSMA
- 11 Rituelen in de Bijbel**
Uit het bijbels overzicht komt ook een waarschuwing naar voren – KLAAS SPRONK
- 15 Rituelen in het gezin**
Rituelen in de opvoeding: mee doen in gezamenlijke ervaringen – ERICA HOEBE-DE WAARD
- 19 Rituelen in het pastoraat**
Eenvoudige rituelen in het alledaagse bezoekwerk, bijzondere op scharniermomenten – GERRY KRAMER-HASSELAAR
- 23 Zoeken en gevonden zijn**
Rituelen in de liturgie drukken ons geloof uit en voeden ons tegelijkertijd – EWARD POSTMA
- 28 Vindplaatsen voor rituelen in het pastoraat**
De ondersteuning van Liedboek en Dienstboek bij het vormgeven van rituelen – NELLEKE BOONSTRA

Het lied in het pastoraat
Betekenis en mogelijkheden van een lied

Jonge volwassenen
Mogelijkheden van kerkelijk werk met jonge volwassenen

Bijbelwoorden nu
De betekenis van een bijbelwoord voor nu

VOLGEND NUMMER

Verbinden en bezielen
Lezing op de Landelijke Pastorale Dag

500 Jaar protestantisme
Het jaar 2017 markeert een belangrijk keerpunt in de (kerk-)geschiedenis

Christenen in het Midden-Oosten
Aandacht voor hun positie in de huidige tijd

Over het ambt
Blijvende bezinning geboden

De Bijbel staat vol van rituelen in de zin van vaste gebruiken om vorm te geven aan de relatie tot God en aan verwerking van belangrijke gebeurtenissen in het leven. Dat biedt veel mogelijkheden om die rituelen ons toe te eigenen als bijbels verantwoord.

KLAAS SPRONK

Dr. K. Spronk is hoogleraar Oude Testament aan de Protestantse Theologische Universiteit te Amsterdam

Rituelen in de Bijbel

In diezelfde Bijbel vinden we echter ook waarschuwingen tegen een oppervlakkig gebruik van rituelen. Volgens het eerste hoofdstuk van het boek Jesaja beklagt God zich over offers en feesten die inhoudsloos geworden zijn. Al die eerbiedwaardige plechtigheden worden zinloos als ze niet van harte worden uitgevoerd.

Offers

Het eerste ritueel waarvan de Bijbel melding maakt (in Gen 4) geeft al te denken. Dat betreft het offer dat Kaïn en Abel brengen. Het offer aan God is het meest voorkomende ritueel in het Oude Testament. Kaïn en Abel betuigen er hun dank mee aan God voor wat ze ontvangen hebben in de opbrengst van het land en van de dieren. Om onduidelijke redenen wordt het offer van Abel wel en dat van Kaïn niet door God geaccepteerd. Daarmee maant de Bijbel ons direct al aan tot voorzichtigheid: vertrouwde rituelen leiden niet als vanzelfsprekend tot het gewenste resultaat. Dat geldt zeker in het geval van de relatie tot God. Na dit en het nog veel dreigender verhaal van de vloed als straf op de zonde wordt de bijbellezer wel weer gerust gesteld. Dat gebeurt weer via een ritueel. Nadat Noach en zijn gezin heelhuids de ark hebben verlaten, brengt Noach na dit nieuwe begin van de schepping net als Kaïn en Abel een offer. Het wordt door God op waarde geschat. Hij ruikt de liefelijke rook

(Gen 9:21) en belooft de aarde voortaan te sparen. Het bijbelboek met de meeste aanwijzingen voor het offerritueel is het boek Leviticus. In zijn opbouw werkt het via een aantal concentrische cirkels toe naar het centrale ritueel van de grote verzoendag. De buitenste cirkel (de hoofdstukken 1-7 en 23-27) zijn aanwijzingen voor heel het volk, eerst over de offers en aan het slot van het boek over de feesten en het dagelijkse leven als gelovige mensen. Daarbinnen is er een ring van teksten (de hoofdstukken 8-10 en 21-22) die betrekking hebben op de priesters. Via deze ambtsdragers komen we dichterbij de heilige plaatsen en bij de ontmoeting met God. Het wordt daarmee ook gevaarlijker. Dat wordt duidelijk in het verhaal van de dood van Nadab en Abihu, zonen van Aäron. Zij brengen 'vreemd vuur' (Lev 10:1) de tabernakel binnen en worden daardoor streng gestraft: vuur van God verteert hen. Net als bij het offer van Kaïn blijft onduidelijk wat er precies fout is gegaan. Wat blijft is het inzicht dat mensen ondanks alle opgestelde regels het contact met God niet zomaar naar hun hand kunnen zetten. Het is ook een goede inleiding op de volgende ring van teksten. Die betreffen de reinheid en heiligheid (hoofdstuk 11-15 en 17-20). Wie tot God wil naderen zal zich moeten reinigen en van mensen die bij God mogen vertoeven, zal ook iets afstralen van zijn heiligheid in wat zij eten en hoe zij met elkaar leven.

Kaïn en Abel van Mariotto Albertinelli, 16e eeuw

Hoofdstuk 16 over de grote verzoendag vormt het hart van het boek. Het ritueel van de verzoening met God is uitgebreid voorbereid in het voorafgaan- de en het is principieel – zo wordt duidelijk in het vervolg – voor de invulling van het gelovige leven.

De betekenis van de offers

De offercultus was een vanzelfsprekend onderdeel van de godsdienst in die tijd. De Israëlieten weken daarin niet af van hun omgeving. Over de achterliggende opvattingen over hoe dit nu werkt (bijvoorbeeld dat men daarmee in het levensonderhoud van de goden voorziet) worden in de Bijbel geen mededelingen gedaan. In een aantal verhalen over offers leren we wel iets over de verhouding tussen God en mens. Eerder werden al de verhalen over de offers van

Kaïn en Abel en van Noach genoemd. Het bekendste verhaal in deze is het verhaal over Abraham die zijn zoon Isaak moest offeren (Gen 22). God vraagt Abraham om zijn zoon. 'Je enige, die je liefhebt', wordt eraan toegevoegd, om nog eens extra te benadrukken hoe groot het offer is dat gevraagd wordt. Zowel de vraag van God als het feit dat Abraham gehoorzaamt, vervullen ons als hoorders met verbazing, zo niet met afschuw. Hier worden grenzen overschreden in een spel van leven en dood. Dat gevoel blijft hangen, ook nadat op het laatste moment de plaats van Isaak door een ram wordt ingenomen. Het zegt iets over de aard van dit ritueel: het is een manier om te kunnen omgaan met de ervaring van

De bijbel maant ons tot voorzichtigheid

Abraham offert Izaak van Laurent De la Hire (1650)

ons voortdurend bedreigde leven. Niets is hier veilig, zeker niet voor de dood. Een laatste zekerheid is te vinden in het vertrouwen op God, ook al houdt dat tegelijkertijd in dat men moet kunnen loslaten wat men juist wil vasthouden.

In Rechters 11 wordt een ander verhaal over een kinderoffer verteld. Het lijkt sterk op dat van Abraham en Isaak, maar op beslissende punten wijkt het er

veelzeggend van af. Jefta offert zijn dochter – zijn enige, zijn geliefde – omdat hij God beloofd had te offeren wat hem het eerste uit zijn huis tegemoet zou komen wanneer hij als overwinnaar en ongedeerd terug kwam van de oorlog tegen de Ammonieten. Hier gaat het fout in de relatie met God en in de relatie met zijn dochter. Anders dan in het verhaal van Abraham neemt Jefta zelf het initiatief. Hier geeft hij de dingen niet uit handen aan God, maar doet hij veeleer een poging om God te manipuleren. Dit spel op leven en dood loopt daarom niet goed af. Het is het omgekeerde van wat je van een goed ritueel mag verwachten.

**Offers leren iets over de verhouding
tussen God en mens**

Rituelen als vorm van gedenken

De belangrijkste rituele handelingen in de Bijbel zijn die rondom Pesach. Daarbij wordt de bevrijding uit Egypte herdacht, zoals die wordt verteld in Exodus 12. Dat is een gebeurtenis die bepalend is voor de identiteit van het volk. Op beslissende momenten en keerpunten in de geschiedenis van Israël wordt Pesach gevierd. Zo wordt steeds de verbinding gelegd met dat principiële moment dat Israël onder leiding van Mozes de ware aard van zijn God en van het leven met die God ontdekte. Daarom werd opnieuw Pesach gevierd bij de berg Sinaï waar het volk de wet van God ontving (Num 9:5), bij de intocht in het beloofde land (Joz 5:10), bij de reformatie door koning Josia (2 Kon 23:23) en bij de terugkeer uit de ballingschap (Ezr 6:19). In het Nieuwe Testament wordt die lijn doorgetrokken door de verbinding van het verzoenend lijden en sterven van Jezus Christus met het Pascha.

De rituelen zijn in de vorm van een gestileerde maaltijd. Ook bepaalde offers hadden een maaltijdkarakter, waarmee de verbinding tussen God en de offeraars tot uitdrukking werd gebracht. Bij de rituelen van Pesach symboliseert de maaltijd vooral de verbinding tussen de deelnemers. Door de herhaling van de gebeurtenissen zoals beschreven in het verhaal van de uittocht is men ook nauw betrokken bij dat voorgeslacht en deelt men in de hoop op bevrijding. In de viering van het heilig avondmaal komen al deze elementen ook terug. Door deel te nemen aan dit ritueel weet men zich verbonden met Jezus die samen met zijn discipelen deze maaltijd hield. Daarnaast is er de verbinding met de gelovigen met wie men op dit moment de maaltijd houdt. Bij de instelling van het avondmaal legde Jezus ook een verbinding met de toekomst, toe hij verwees naar het moment dat hij zelf opnieuw met zijn volgelingen van de wijn zal drinken (Luc 22:18). Ook in de Joodse Pesachviering zit deze hunkering naar de goede toekomst, namelijk in de wens die aan het slot wordt uitgesproken dat de volgende viering in Jeruzalem zal zijn. Binnen het Oude Testament is er een lijn te zien waarbij de Pesachviering steeds meer gecentraliseerd wordt als een heilige handeling in de tempel (zie de aanwijzingen in 2 Kron 30; 35 en Ezr 9). Daar

staat tegenover dat het in de aanwijzingen in Exodus 12 heel duidelijk een familiegebeuren was. Die lijn is doorgetrokken in het latere Jodendom. Binnen het christendom zien we ook iets van die spanning. Uit de manier waarop Paulus erover schrijft in 1 Korintiërs 11 zien we dat het een ritueel is dat nauw aansluit bij de gewone maaltijd aan huis. In de latere kerkelijke traditie is het veel meer gesacraliseerd en geïnstitutionaliseerd. Daar kan men vraagtekens bij zetten.

Dagelijkse rituelen

Tot dusver ging het in dit overzicht over bijbelse rituelen over heel zware zaken. Daarbij werd aan het slot wel opgemerkt dat het maaltijdkarakter van Pesach goede aandacht verdient. Daarmee zijn we al wat dichter bij huis gekomen. Het is opvallend dat in de Bijbel verder weinig te vinden is over de meer dagelijkse rituelen. Dat geldt overigens ook zoiets als de rituelen rondom het huwelijk. Die zijn er ongetwijfeld geweest. Blijkbaar werd het niet nodig geacht deze vast te leggen in heilige geschriften. Daar staat dan weer tegenover dat er veel aandacht

Besnijdenis, een bepalend ritueel voor de identiteit van de Israëlieten

is voor de besnijdenis. De reden daarvoor is dat dit een ritueel was dat bepalend was voor de identiteit van de Israëlieten. Juist dat zou ook wel eens de reden kunnen zijn voor het feit dat we in de Bijbel veel minder teksten over rituele handelingen aantreffen dan in de wereld daar omheen. Veel rituelen zoals we die aantreffen in buiten-bijbelse teksten zijn verbonden met magische praktijken zoals de bezwering van dodengeesten. Dat zijn zaken waar de gelovige Israëliet zich niet mee mocht inlaten. Zo eindigen we dit overzicht met de terughoudendheid waarmee we begonnen: met de profetische waarschuwing tegen vormen en gebruiken die de goede relatie met God niet bevorderen maar juist in de weg staan. □